

Några runfynd 1965

S:t Laurentius-stenen, Söderköping

En hittills okänd runsten upptäcktes den 11 juni 1965 i Söderköpings stadskyrka, S:t Laurentius. Fyndet gjordes i samband med den mycket omfattande restaureringen av kyrkan.¹

Runstenen låg i den norra långhusmuren, omedelbart ovanpå själva grunden. Stenen hade alltså sin plats nederst i murlivet. Ristningsytan var vänd nedåt; rotändan låg åt V, 17 m Ö om kyrkans västra hörn.

När runstenen hade frilagts, kunde man konstatera, att ingen åverkan hade gjorts på det tunga blocket, då det hade tagits från sin gamla plats för att användas som mursten.

Ristningsytan, kanterna och baksidan var till stora delar täckta av ett tunt lager av hårt, medeltida bruk. Under bruket påträffades i ristningslinjerna på ett par ställen röda färgkorn, endast skönjbara under förstoringsglas. Färgspåren måste vara rester av gammal uppmålning med röd färg.

Runstenen restes på kyrkogården, 10 m N om långhusets nordvästra hörn, 11 m ÖSÖ om bron över Söderköpingsån. Ristningsytan vändes åt SV.

Grå granit med rödaktiga och bruna inslag. Stenens hela höjd är 240 cm, bredden vid rotändan 84 cm, tvärs över korset 62 cm. Tjockleken nedtill är 41 cm, upptill 35 cm. Runornas storlek är 9–11 cm.

Ristningen är på det hela taget grund, men läsningen kan betecknas som säker. Ovanför korset, alltså upptill på stenen, har ett parti av ristningsytan skadats genom en omfattande flagring. Där denna har träffat runslingan, kan ristningen dock skönjas i flagringens botten. Hela inskriften är sålunda fortfarande i behåll.

Inskrift:

kunuatr : raisþi : stin : þansi : eftir : þurstin : auk : þurlak : suni : sina

5 10 15 20 25 30 35 40 45 50

Gunnvatr ræisþi stæin þanssi æftir Þorstæin ok Þorlak, syni sina.

»Gunnvat reste denna sten efter Torsten och Torlak, sina söner.»

Till läsningen: Före 1 **k** finns inga spår av skiljetecken; också efter inskriftens sista runa saknas skiljetecken. 1 **k** är ej stunget, ej heller 2 **u**. 3 **n** har, i likhet med övriga **a**- och **n**-runor, dubbelsidig bistav. Skiljetecknet efter 7 **r** består av två punkter (:). Samma form har alla skiljetecknen i denna inskrift. 11 **s** har formen \mathcal{S} ; samma form har 14 **s** och 31 **s**, medan däremot runorna 21, 44 och 48 har formen \mathcal{N} . 16 **i** är ej stunget. Efter skiljetecknet efter 17 **n** börjar den stora flagringen. 18 **þ** har huvudstaven i flagringens nedre kant; bistaven syns i flagringsbotten, liksom hela 19 **a**. 20 **n** har huvudstaven i flagringens övre kant; bistavens högra del står ovanför flagrings-

¹ En redogörelse för fyndomständigheterna har jag lämnat i S:t Ragnhilds Gilles Årsbok 1965, s. 5 f.

Fig. 1. S:t Laurentius-stenen frilagd. Foto Runverket, Iwar Anderson. — Der freigelegte St.-Laurentius-Stein.

kanten. 23 **e** är tydligt stunget. Vid runföljden 31 **s**–43 **k** finns ej yttre ramlinje, utan här har stenens kant fått tjänstgöra som yttre begränsningslinje. 33 **i** är ej stunget. Runföljden 38–43 är grund men säker. 45 **u** är ej stunget.

Gunnvatr, faderns namn, var tydligen ganska sällsynt under vikingatiden. Det har hittills aldrig påträffats i östgötska runinskrifter. Namnet är emellertid belagt i två uppländska inskrifter, nämligen på den runhäll som finns vid Kvisthamraviken (Norr-tälje; Upplands runinskrifter n:r 531) samt på ett år 1948 funnet runstensfragment från Husby-Lyhundra kyrkogård (se S. B. F. Jansson i *Fornvännen* 1954, s. 3). Dessutom är namnet belagt på en sedan länge försvunnen runsten, som på 1600-talet fanns inmurad i Glanshammars kyrka, Närke; se S. B. F. Jansson, *Runinskrifter i Närke* (i: *Från bergslag och bondebygd* 1952), s. 19 f. I medeltida nordiska källor är namnet väl styrkt. Innebörden i *Gunnvatr* är fullt klar; namnet är sammansatt av substantivet *gunnr* f. (isl.) 'strid' och adjektivet *vatr* 'hurtig', 'rask'.

De båda döda sönerns namn är däremot vanliga. *Porstæinn* möter oss på många runstenar och är överhuvudtaget ett av de oftast förekommande mansnamnen i Norden under forntiden. Namnet *Porlakr* har hittills varit belagt i sju runinskrifter, därav två östgötska. Den nyfunna stenen ger oss sålunda det tredje runbelägget på namnet från Östergötland.

Gunnvat gav sina söner namn, som båda börjar på *Tor*-; han har alltså följt den gamla namngivningsprincip som kallas variation.

Runstenen från S:t Laurentiuskyrkan är enkelt utformad, både med avseende på inskriften och ornamentiken. Ristningen består av en enkel drakslinga, som följer

Fig. 2. Runstenen uttagen ur kyrkomuren. Foto Runverket, Iwar Anderson. — Runenstein aus der Kirchenmauer.

stenens kanter. Drakhuvudet, som är sett uppifrån, har glosögon och är försett med en gadd, som träffar den ganska klumpigt svängda stjärten. Innanför runslingan finns ett stort ringkors av vanlig typ.

Ristningen kan dateras till 1000-talets förra hälft, snarast kanske till tiden omkring 1025.

Älleköpingstenen, Åhus. Nu i Kristianstads museum

Ett överraskande och ur flera synpunkter intressant runstensfynd gjordes i juli 1965 vid utgrävningen av Älleköpings kyrka, Åhus.

Runstenen låg som grundsten i kyrkans södra mur. Ristningsytan, som var mycket svårt skadad genom flagring, var vänd uppåt. Den kant av stenen som låg utåt i grunden var avfasad och släthuggen på samma sätt som de övriga grundstenarna i södra långhusmuren. Stenens andra kant, alltså den som var vänd inåt i grunden, hade slagits bort, säkerligen för att göra stenen mera lämpad till grundsten. Genom denna omformning har dock lyckligtvis ingen del av ristningen gått förlorad.

Rödgrå granit. Ristningsytan täcks delvis av grön epidot. Höjd 319 cm, nuvarande största bredd (mitt på stenen) 104 cm; ursprungligen har runstenen varit betydligt bredare. Tjocklek omkring 50 cm. Största runan är 22 cm, minsta normalrunan är 18 cm; s-runorna, som alla har kortform, mäter 9–10 cm. Runorna står i en lodrät rad, begränsad av ramlinjer. Runorna står tätt ihop. Ordskillnadstecken saknas. Ristningslinjerna är genomgående ganska grunda, på några ställen helt bortflagrade.

Fig. 3. Runstenen från Älleköpinge, Åhus. Foto T. Henriksson. — Runenstein von Älleköpinge.

Inskrift:

bilikr raisti af skrauta st-in pina

Billingr raisti aft Skrauta stæin þenna.

»Billing reste efter Skröte denna sten.»

Trots sin korthet ger inskriften upplysningar av värde. De båda mansnamnen, *Billingr* och *Skrauti*, har hittills aldrig belagts i någon runinskrift. Också ur runografisk synpunkt är den nyfunna stenen av intresse. Ristaren använder nämligen både normalrunor och kortkvistrunor.

Om inskriften, som torde kunna dateras till början av 1000-talet, se vidare min uppsats i *Ale, Historisk tidskrift för Skåneland*, nr 3, 1965, s. 1 f.

Sproge kyrka, Gotland

Vid restaureringen av Sproge kyrka påträffades i januari 1965 en runristad bildsten. Den rikt ornerade stenen kom i dagen, när man bröt upp en igenmurad nisch i absidens södra vägg, omedelbart söder om altaret.

Av den i två ungefär lika stora stycken brutna stenen tjänstgjorde det ena stycket som botten, det andra som fondvägg i nischen. Stenens nedre del med rotändan täckte fondväggen, medan stenens toppstycke låg som golvplatta.

För att få bildstenen att passa i den lilla nischen kanthögg man stenen, varigenom viktiga delar av runinskriften gick förlorade. I stenens övre halva, alltså i den del som hade lagts in som golvplatta i nischen, har en skålförmig piscina uthuggits. Genom denna åverkan har ett stort parti av den ornerade ristningsytan fördärvat. Anledningen till att den vackert huggna stenen fick sin plats i piscinanischen måste vara, att man med hjälp av bildstenen ville smycka och ornera denna för gudstjänsten viktiga plats.

Inga färgspår fanns i runorna eller på ornamentsytorna.

Fig. 4. Runristad bildsten, funnen 1965 i Sproge kyrka, Gotland. Foto Runverket, Sören Hallgren. — Bildstein mit Runen, 1965 in der Kirche von Sproge, Gotland, gefunden.

Rödaktig kalksten. Höjd 93 cm, största nuvarande bredd 46 cm, tjocklek 8–10 cm. Runorna mäter 5–6 cm.

Av runinskriften framgår bl. a. att två män, (*Gæi*)*rhvatr* och *Audhvatr*, »gjorde kumlet». — Innanför runbandet är ytan fylld av en livlig och skickligt reliefhuggen ornamentik. Det största intresset knyter sig till figurscenen upptill på stenen, där en slädfärd har framställts. Tyvärr har hästens ben så gott som fullständigt fördärvats, när man högg den skålformiga piscinan. Hästens övriga delar är emellertid helt bevarade, liksom släden och den åkande. Sprogestenen ger oss därigenom den bäst bevarade bilden av en forntida slädfärd. Av intresse i detta sammanhang är främst ett par andra gotländska stenar, påträffade i Levide kyrka och på kyrkogården. Levide kyrka ligger endast drygt 4 km NV om Sproge. Den ena av dessa Levidestenar påträffades under kyrkgolvet; den hade tjänstgjort som underlag till dopfunten och hade försetts med ett skålformigt avrinningshål. Också på denna fragmentariska bildsten har en slädfärd avbildats. På den andra Levide-stenen (G 77) ser man en häst och en fyrhjulig vagn i vilken en person färdas.

Den i Sproge kyrka funna runristade bildstenen har nu rests vid tornbågens nordvägg. Stenen kommer att publiceras i andra delen av Gotlands runinskrifter, där en utförligare redogörelse för det märkliga fyndet skall lämnas.

Under år 1965 har också några fragmentariskt bevarade, hittills okända runstenar påträffats, nämligen vid Bärmö, S:t Pers socken, vid Signildsberg, Håtuna socken och Gånsta, Vårfrukyrka socken. Dessa runstenar kommer att behandlas i supplementet till Upplands runinskrifter. I Vists kyrka (Östergötland) har en runsten upptäckts. Den restes hösten 1965 på kyrkogården. Vist-stenen kommer givetvis att ingå i den sedan länge planerade och mycket önskvärda nya utgåvan av Östergötlands runinskrifter. Den gamla utgåvan (1911 f.) har, bl. a. genom de talrika nyfynden inom landskapet, blivit i hög grad föråldrad.

Sven B. F. Jansson.

Zusammenfassung

Einige Runenfunde 1965

Der Verfasser berichtet über einige Runensteine, die im Laufe des Jahres 1965 entdeckt wurden. (Einige andere Funde von 1965 beschrieb der gleiche Verfasser im letzten Heft dieser Zeitschrift.)

Die in diesem Aufsatz behandelten Steine kommen aus Östergötland, Skåne, Gotland und Uppland.

Der erste Stein wurde während der im Augenblick laufenden Restaurierung der *St. Laurentiuskirche* in Söderköping entdeckt (vgl. Fig. 1). Inschrift: „Gunnvat errichtete diesen Stein zur Erinnerung an Torsten und Torlak, seine Söhne.“

Der Stein dürfte um das Jahr 1025 geritzt worden sein.

Ein überraschender und aus mehreren Gesichtspunkten interessanter Fund wurde bei der Ausgrabung der Fundamente der „Älleköpingskirche“, Åhus in Skåne, gemacht (vgl. Fig. 3). Die Inschrift lautet: „Billing setzte diesen Stein zur Erinnerung an Skröte.“ — Allem Anschein nach wurde der Stein zu Beginn des 11. Jh. geritzt.

Bei der Restaurierung der Kirche von *Sproge* in Gotland stieß man auf einen reich geschmückten und mit Runen beschriebenen Bildstein. Der Stein war in eine Piscina-Nische eingelegt worden, wo er als Grund- und Rückwand diente. In einen Teil des Steins war eine schalenförmige Ablauföffnung gehauen, wodurch die als Relief gehauene Ornamentik des Steins beschädigt worden war (vgl. Fig. 4). Besonders interessant ist die dargestellte Szene: es ist die Abbildung einer Schlittenfahrt.

Zum Schluß nennt der Verfasser einige nur in Bruchstücken erhaltene Runensteine, drei aus Uppland und einen aus Östergötland.

Übersetzt von Sigrid von Nostitz